

Rák a bálnák között: Dél-Korea gazdasági felzárkózásának tanulságai*

P. Kiss Gábor – Szőke Katalin

Dél-Korea a 20. század közepi szegény, háború sújtotta mezőgazdasági országból mára a világ 12. legnagyobb gazdaságává vált. Az ország gazdasági felzárkózásának tanulsága, hogy az exportorientált növekedés, a magas vállalati versenyképesség és a jelentős kutatás-fejlesztési ráfordítás meghatározó a közepes fejlettségi csapda elkerülésében. Dél-Korea erős oktatási rendszerére támaszkodva számos high-tech-iparágban vezető szereplővé tudott válni. A jövőre nézve ugyanakkor kihívást jelent, hogy a jövedelmi egyenlőtlenségek meghaladják a fejlett országok átlagát, és a társadalom előregedését eredményezi a tartósan alacsony termékenységi ráta. Emellett a lakosság eladósodottsága meghaladja a GDP 100 százalékát, és a lakáshitelek mintegy fele változó kamatozású, ami kockázatot jelent a pénzügyi rendszer stabilitására.

1. Geopolitikai helyzet

Jól foglalja össze Korea helyzetét az a régi szólás, amely úgy hivatkozik rá, hogy „rák a bálnák között”. Ez hagyományosan arra a geopolitikai helyzetre utal, hogy hozzá képest a szomszédos Kína és Japán nagyhatalomnak számít, akik jelentős befolyással vannak rá. Korea több évszázados elzárkózását a külső hatalmak törték meg. 1876 és 1905 között három nagyhatalom; Kína, Japán és Oroszország között vergődött, melyek egymással harcolva avatkoztak be a belügyeibe. 1905-ben Japán protektorátus, majd 1910 és 1945 között Japán gyarmat lett. 1945-ben az Egyesült Államok és a Szovjetunió megegyeztek, hogy közösen szállják meg Koreát, és a zónák határát a 38. szélességi foknál húzták meg: az északi rész került szovjet, a déli pedig amerikai hatáskörbe. A nagyhatalmak harcában Kína is részt vett, és az óriási pusztítással járó koreai háború 1950 és 1953 között konzerválta a megosztottságot. Dél-Korea 1965-ben vette fel a gazdasági kapcsolatot Japánnal, kártérítést kapva a gyarmati múltért. Dél-Korea bekapcsolódott a vietnami háborúba az Egyesült Államok oldalán. 1992-ben fordulat következett be a Kínához fűződő viszonyban is, és sor került a diplomáciai és gazdasági kapcsolatok felvételére. (Ennek jó áttekin-tését adja Muraközy 2020.)

* A jelen kiadványban megjelenő írások a szerzők nézeteit tartalmazzák, ami nem feltétlenül egyezik a Magyar Nemzeti Bank hivatalos álláspontjával.

P. Kiss Gábor a Magyar Nemzeti Bank főosztályvezetője. E-mail: kissg@mnb.hu
Szőke Katalin a Magyar Nemzeti Bank közgazdasági elemzője. E-mail: szokek@mnb.hu

Korea geopolitikai szerepe a II. világháború óta erősödött, az USA 30 év alatt (1946–1976) folyó áron 12,7 milliárd dollár gazdasági és katonai támogatást nyújtott Dél-Koreának, ami hasonló nagyságrendű, mint a 4 év alatt (1948–1952) 17 európai országnak nyújtott 14 milliárd dolláros Marshall-segély.

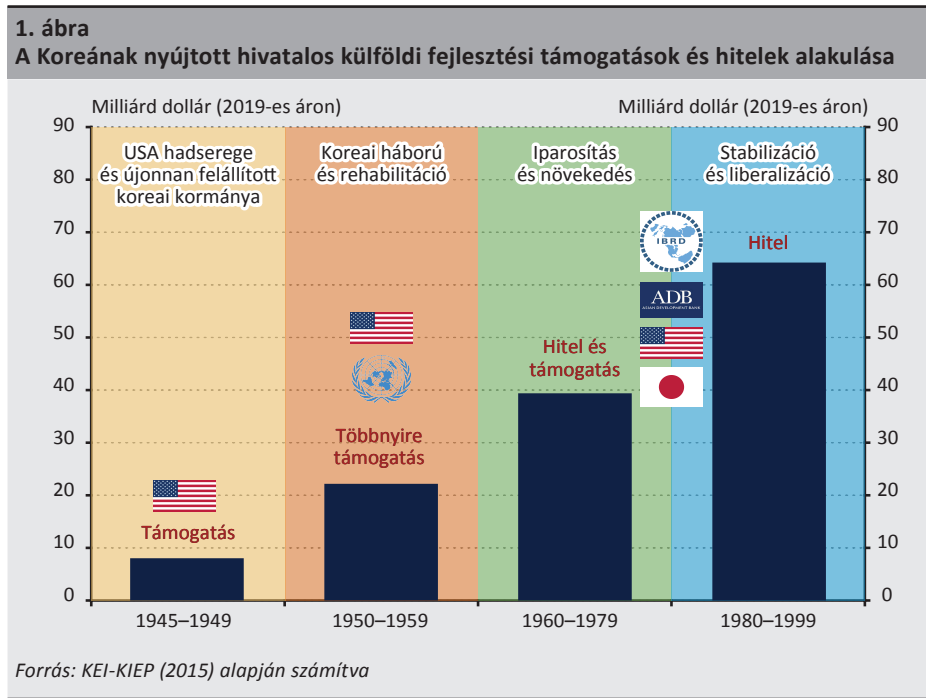
2. A fejlesztő államtól a piacgazdaságig

A dél-koreai gazdaságpolitika három szakaszra bontható; az első a háborúktól 1980-ig az állam túlsúlyával írható le, a második 1980 és a 2000-es évek között a liberalizáció és a válság időszaka, a harmadik a 2000-es évek utáni időszak, ami az ázsiai válságot követő piacgazdaság és a jóléti állam fokozatos fejlődésével jellemezhető.

1945-ben állami tulajdonba került a koreai területen levő japán ipartörke (hadiipar és az annak szükségleteit ellátó kohászat, kitermelőipar, vegyipar és áramtermelés). Ezt fokozatosan privatizálva nemzeti körben hagyták, létrejöttek a magánkézben levő sajátos koreai vállalatcsoportok, a csebolok. A kezdeti időszak kétszámjegyű ikerdeficitjét külföldi támogatásból és hitelből fedezték (1. ábra). 1961-ben létrejött egy széleskörű költségvetési hatáskörökkel is rendelkező tervehivatal, ami a tőkés tervezést állította a tudatos gazdaságfejlesztés szolgálatába. Az állam nagyon alacsony adókat vetett ki¹, a támogatásokat sem annyira a hagyományos kiadási oldalon, hanem inkább a kedvezményes, célzott hitelnyújtáson keresztül valósította meg, aminek valóságos költsége jóval később jelent meg. 1954-ben létrejött a pénzügyminisztérium alá tartozó Koreai Fejlesztési Bank, ennek hitelnyújtásait a koreai jegybank finanszírozta. A nagy fejlődés időszakában a jegybank aktívan együttműködött a kormányzattal, és szerepet vállalt a gazdaság fejlesztésében a bankrendszer közreműködésével nyújtott hiteleken keresztül. 1967-től jelent meg a külföldi nyitás, az „első az export” állandósuló célkitűzésével. Az állami nagyvállalatok csökkenő súlya mellett a hetvenes évektől a csebolok szerepe egyre meghatározóbbá vált². Ezeket is bevonták az állami célok megvalósításába, a finanszírozáson keresztül jutalmazták a jól teljesítőket, büntették a rosszul működőket. Az állami vállalatok csődjének lehetősége különbséget jelentett a puha költségvetési korlátot szintén alkalmazó szocialista tervgazdasághoz képest.

¹ Az ötvenes évek végén-hatvanas évek elején az adóbevétel a GDP 8–11 százaléka. Ez az arány a következő tíz évben 13–15 százalékra emelkedett.

² Például a Samsung, ami mára már a 3. legjelentősebb vállalat a fogyasztói elektronikai ágazatban.

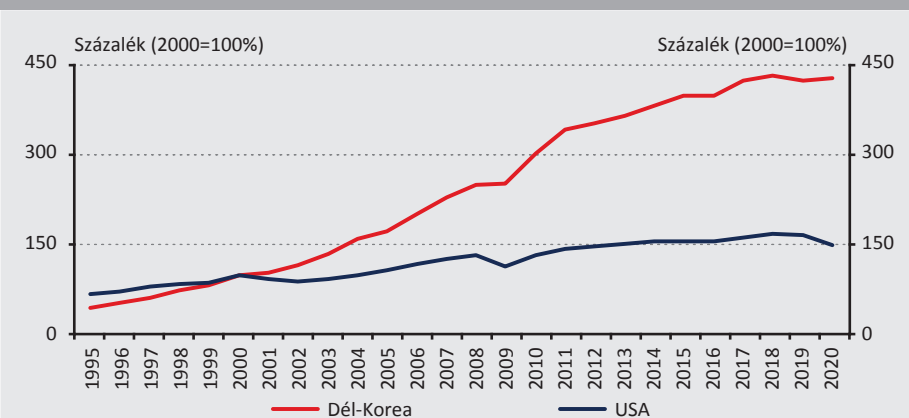
1980-tól kezdődően fokozatos pénzügyi és kereskedelmi liberalizációra került sor. A külföldi fejlesztési támogatás³ kedvezményes állami⁴ és kereskedelmi hitellé alakult át (1. ábra). A költségvetési egyenleg a korábbi tartós deficitről tartós többletre változott. Az állam továbbra is aktív maradt, azonban igyekezett szektorsemleges módon működni, 1994-ben pedig megszűnt a Tervhivatal. 1994-ben a jegybank hitel-ösztönző programot indított; kedvezményes hitelkeretet biztosított a hitelintézetek számára a kkv-k finanszírozásához 0,25 százalékos kamaton. Megjelentek a jóléti állam csirái. Amíg 1978-ban csak a népesség egytizedének volt egészségbiztosítása, 1990-re ez majdnem teljes körű lett, azonban jelentős lett a magánegészségügy súlya.

³ Az OECD definíciója szerint az ODA (Official Development Assistance) és kisebb részben OOA (Other Official Assistance) típusú támogatások és hitelek tartoznak ide. (lásd: <https://www.oecd.org/dac/financing-sustainable-development/development-finance-standards/officialdevelopmentassistance/definitionandcoverage.htm>. Letöltés ideje: 2022. május 5.)

⁴ Főként OOA típusú hitelek, amelyek 25 százaléknál kevesebb támogatási (vissza nem térítendő) elemet tartalmaznak.

2. ábra

Az export volumenindexének alakulása 1995–2020 között

Forrás: Világbank

Bár a liberalizáció gyors ütemben haladt, az 1997-es ázsiai válság során a gyengén szabályozott és államilag részben kontrollált bankrendszer és liberalizált tőkebeáramlás együttesen gyors tőke kivonáshoz vezetett. Ezt a Nemzetközi Valutaalap (IMF) válságcsomagjával ellensúlyozták, aminek feltételeként a megszokott módon szigorú fiskális és monetáris politikát vártak el. A válság és a megszorító intézkedések csődhullámhoz vezettek. A stabilizálás érdekében a nominál- és reálbérek jelentős csökkenése következett be. A pénzügyi rendszer reformja keretében 1998 és 2000 között megszűnt a kamatláb és az árfolyam állami ellenőrzése, és a jegybank 1998-tól áttért az inflációs célkövetésre lebegő árfolyam mellett.

2000–2001-ben a GDP 21 százalékát biztosították a pénzügyi intézményrendszer stabilizálására⁵. A válság miatt a bankrendszer akkora veszteséget szenvedett el, hogy a rossz követelések kivásárlására az állami eszközkezelő a GDP egynegyedét fordította a válság után (Akama et al. 2003).

A harmadik meghatározó időszak a kétezres évek elején kezdődött és napjainkig tart. Ez a piacgazdaság és a jóléti rendszer fokozatos erősödésével és a versenyképes export óriási növekedésével jellemezhető (2. ábra). Az ázsiai válság tanulságait levonva a megreformált pénzügyi rendszer jól vizsgázott a 2007–2008-as likviditási válság során, nem következett be bankválság. Jelenleg Dél-Korea rendelkezik az egyik legfejlettebb pénzügyi rendszerrel Ázsiában, bankszektora több mint 150 szereplős, mérlegfőösszege 2 411 milliárd eurót tesz ki. A dél-koreai bankrendszer dinamikusan fejlődött az utóbbi években, a koronavírus-járvány sem törte meg a hitelezés

⁵ Ezt államilag garantált papírokkal finanszírozták és ezek felét lejárat idején át kellett vállalnia az államnak, így lejártakor, késleltetve jelent meg az adósságban.

lendületét. A fejlesztő állam koncepciója fokozatosan szinte teljesen háttérbe szorult, de még ma sem tűnt el. Fennmaradt a többletes költségvetési egyenleg és az alacsony állami újraelosztás (a GDP 20 százaléka körül).

Amíg a kilencvenes években még átlag alatti volt a magasan képzett munkaerő aránya, ma már nemzetközileg is kiugró mértékű. A koreai egyetemek magas színvonalát mutatja, hogy 15 dél-koreai egyetem szerepel az 500 legjobb intézmény listáján, ebből 6 a TOP100-ban, ami a 4. legtöbb a világon. A felsőoktatási intézményekben magas a reálterületeken végzettség aránya, mintegy 30 százalék körül alakult 2018-ban, 3. helyet elfoglalva az OECD-országok között. Dél-Korea az alapvető alkalmazott képességeket tesztelő PISA méréseken az 5 legjobb ország között van minden területen.

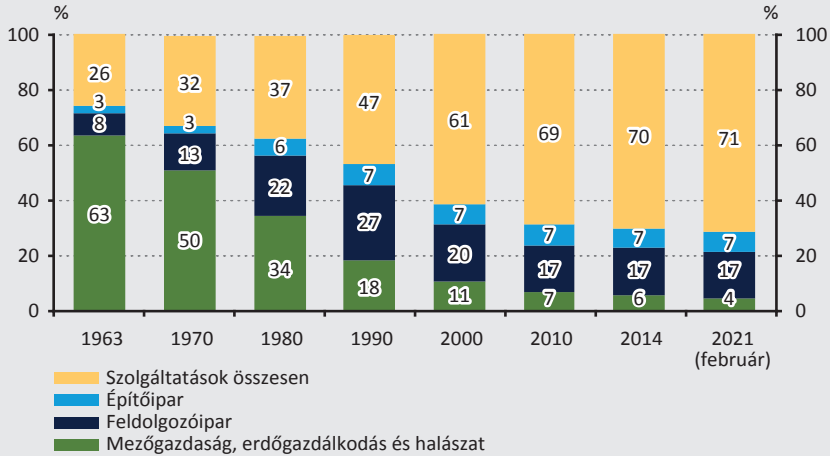
3. A gazdasági fejlődés tényezői

A fejlesztő állam kezdetben tőkeintenzív módon fejlődött, amit előbb nagymértékű külföldi segélyek tettek lehetővé, majd kedvezményes hiteleken és kisebb részben FDI-beáramlásra alapult. A kilencvenes évek közepétől (az ázsiai válságot követően) a növekedés egyre inkább intenzív tényezőkön, a termelékenységen alapult, amit a magas K+F kiadások és a fejlett oktatási rendszer támogatott. A gazdasági fejlődést segítette a munkaerő létszámának folyamatos bővülése, amit a népesség növekedése mellett 1985-től a nők foglalkoztatottsági rátájának emelkedése is lehetővé tett (Eichengreen et al. 2012).

A fejlesztő állam időszakában, 1980-ig, a mezőgazdasági dolgozók aránya csaknem 30 százalékponttal csökkent, és ez felerészben a feldolgozóiparba, felerészben a szolgáltatási szektorba áramlott. A liberalizáció évtizedében további 16 százalékponttal csökkent a mezőgazdasági dolgozók részaránya, e mozgás harmada a feldolgozóiparba, kétharmada a szolgáltatásba irányult. Végül a piacgazdasági időszakban fokozatosan újabb 14 százalékponttal csökkent a mezőgazdaság súlya, miközben az automatizáció miatt a feldolgozóipar is 10 százalékponttal kisebb lett, és ez együttesen a szolgáltatás 24 százalékpontos aránynövekedését eredményezi (3. ábra).

3. ábra

A foglalkoztatás szerkezete ágazonként Dél-Koreában (1963–2021)

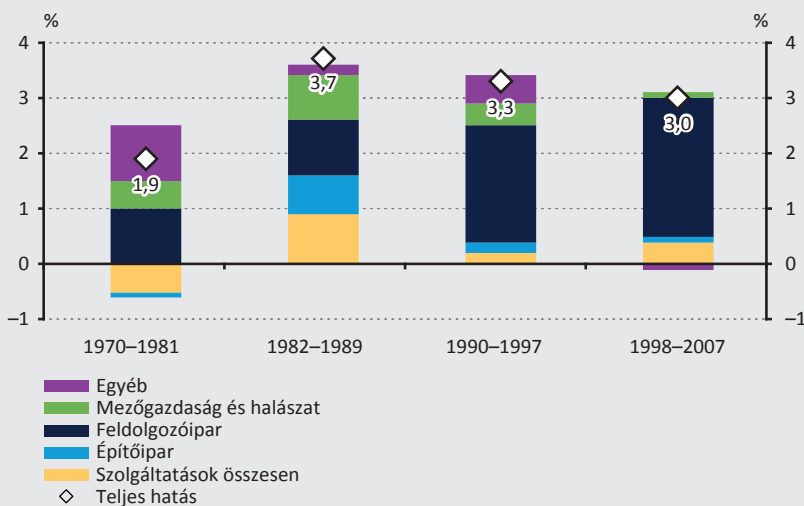
Forrás: Sakong és Koh (2010), Dél-Koreai Statisztikai Hivatal

Ez az arányeltolódás azért kiemelkedő fontosságú a növekedés szempontjából, mert az egyes területek termelékenysége nagyon eltérő (4. ábra). A japán megszállás utáni földreform következtében a nagybirtokok széttöztásra kerültek, ami alacsonyabb hatékonyságú mezőgazdasági termelést eredményezett. A modernizálás, a termelékenységnövelés elmaradása következtében ezek a kisgazdaságok életképtelenné váltak, rövid távon eladósodás, hosszú távon a mezőgazdasági szektorból való komoly átáramlás jellemezte a gazdaságot a szolgáltatás és az ipar irányába. A szolgáltatási szektor szerkezete azonban nem optimális, mert túl sokan dolgoznak az olyan hagyományos, alacsony termelékenységű szolgáltató ágazatban, mint a kis- és nagykereskedelem és vendéglátás, emiatt pedig nem tudnak az olyan magas termelékenységű szolgáltatások fejlődni, mint a kommunikáció, egészségügy, pénzügyi közvetítés és üzleti szolgáltatások. Ezzel szemben az exportorientált feldolgozóiparban folyamatosan jelentősen nőtt a munkatermelékenység, ami az ipar szerkezeti átalakulásának következménye (könnyűipartól nehéziparon keresztül a hightech-iparágak felé).

Az exportált áruk sokféleségét és egyediségét is magába foglaló gazdasági összetettség mutatóban Dél-Korea tartósan őrzi a helyét, mint a világ 4. legösszetettebb gazdasága. A Gazdasági Összetettség Mutató az országokban jelenlévő tudástőkét kívánja megragadni, amelyhez a kereskedelmi szerkezet és jellemzők eszközként szolgálnak.

4. ábra

A munkatermelékenység növekedése ágazatonként

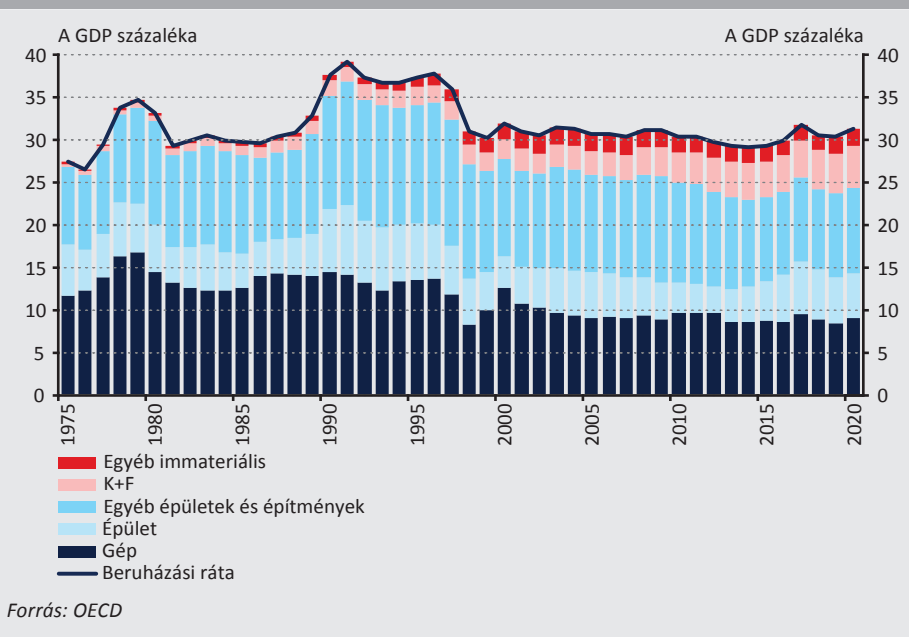

Megjegyzés: A kerekítések miatt az alapadatokban szereplő részösszegek nem adják ki pontosan a teljes hatást.

Forrás: Koreai Statisztikai Hivatal, Bank of Korea, Eichengreen és szerzőtársai (2012)

Dél-Korea beruházási szerkezete megfelel a jövő elvárásainak, ugyanis egyre magasabb benne az „okosberuházások” aránya. A gépberuházások helyét egyre inkább a K+F és immateriális javak felhalmozása veszi át (5. ábra). A kutatási kiadások az állam irányából a magánszektor felé tolódtak, 1980-ban még kétharmad az állam súlya, 2015-ben már csak 12 százalék. A teljes K+F kiadások GDP-arányos összege megduplázódott 1996 óta, és jelenleg az egyik legmagasabb a világon. 2021-ben a Bloomberg innovációs indexe alapján Korea lett a világ leginnovatívabb országa.

5. ábra
A beruházások szerkezete Dél-Koreában

Az exportorientált növekedés, a magas vállalati versenyképesség és a jelentős kutatás-fejlesztési ráfordítás meghatározó a közepes fejlettségi csapda elkerülésében. Dél-Korea erős oktatási rendszerére támaszkodva számos hightech-iparágban vezető szereplővé tudott válni. A magas beruházási ráta szerkezete fokozatosan az immateriális javak és a kutatás-fejlesztés felé tolódott el. A gazdasági felzárkózás legnagyobb része a költségvetés egyensúlya mellett valósult meg.

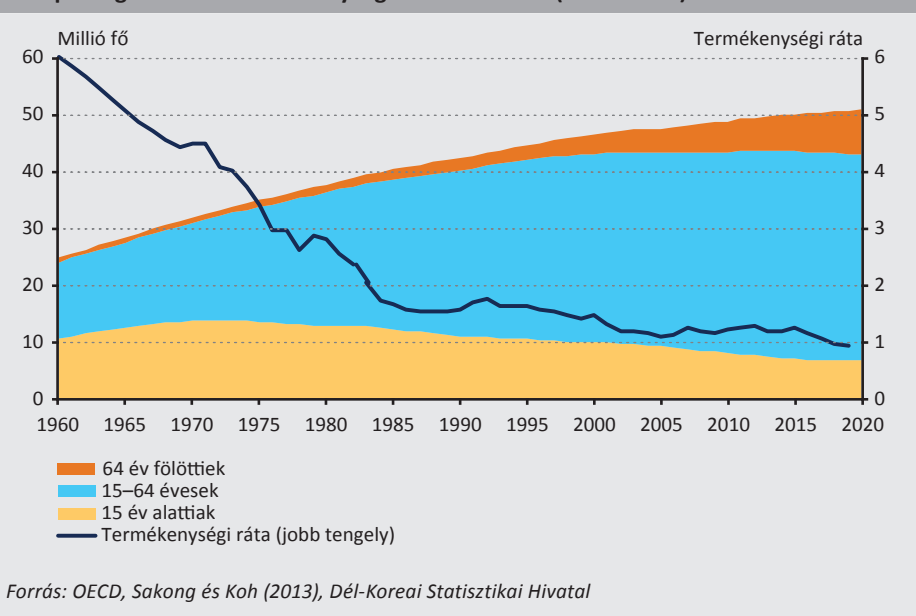
4. Kihívások és kockázatok

A növekedés motorjává váló csebolok mára a kkv-szektor háttérbe szorításával a növekedés akadályát is jelenthetik. Az ország foglalkoztatásának nagy részét biztosító kkv-k nehezen tudnak növekedni, mert a csebolok gyakran használják monopolisztikus befolyásukat arra, hogy kis- és középvállalkozásokat szorítsanak ki a piacról. A csebolok jelenlegi gazdasági szerepét tükrözi, hogy az összes koreai cég piaci kapitalizációjának több mint háromnegyedét teszik ki, miközben a munkaerő-piaci részesedésük mindössze 12 százalék. Jelentős a bérkülönbség is, hiszen a kkv-k dolgozóinak átlagkeresete mindössze 63 százaléka a csebolokban dolgozókéknak.

A lakossági hitelállomány 1998 és 2017 között megduplázódott (a rendelkezésre álló jövedelem 86 százalékáról 180 százalékra nőtt), és ez döntően a középosztályt terheli. Számottevő lakossági kiadást jelenthet a magán-finanszírozású oktatás és egészségügy jelentős aránya, a középiskola alsó és felső tagozatában 22 és 54 százalék, az egyetem és főiskola viszonylatában 78 és 96 százalék a magánoktatásban résztvevők aránya. A közepes jövedelmű háztartások fele hónapról hónapra eladósodik, és ez adja az adósság legnagyobb részét (Lee 2019). A lakáshitelek mintegy fele változó kamatozású, ami kockázatot jelent a pénzügyi rendszer stabilitását illetően.

6. ábra

A népességszám és a termékenységi ráta alakulása (1960–2020)

A fejlett országok átlagát meghaladó és növekvő társadalmi egyenlőtlenségek miatt a költségvetésben szükség lehet egy hatékonyabb szociális rendszerre. Amíg a nyugdíj jogosultság 1990-ben még csak a dolgozók 15 százalékára terjedt ki, addig mára az állandó foglalkoztatottak esetében teljes körűvé vált, de a részfoglalkoztatottak felénél hiányzik. A nyugdíjrendszer lassú kiterjesztése miatt az idősök között Koreában a legmagasabb a szegénységi küszöb alatt élők aránya az OECD-országok között.

A demográfiai problémát és a társadalom elöregedését vetíti előre, hogy csaknem 40 éve a reprodukciós mérték alatt van a termékenységi ráta, és 2020-ra 1 alá csökkent az értéke, ezáltal csökken a munkaképes korúak aránya is a következő évtizedekben, miközben a nyugdíjkifizetés egyre nőni fog (6. ábra).

Felhasznált irodalom

Akama, H. – Noro, K. – Tada, H. (2003): *Financial and Corporate Restructuring in South Korea*. https://www.boj.or.jp/en/research/brp/ron/ron_2003/data/ron0306b.pdf. Letöltés ideje: 2022. március 7.

Eichengreen, B. – Perkins, D.H. – Shin, K (2012): *From Miracle to Maturity*. Harvard University Asia Center. <https://doi.org/10.1163/9781684175260>

KEI-KIEP (2015): *Korea's Economy Volume 30*. Korea Economic Institute of America – Korea Institute for International Economic Policy. <https://keia.org/publication/koreas-economy-volume-30/>

Lee, J.-W. (2019): *Ez lenne Ázsia évszázada?* Pallas Athéné Könyvkiadó.

Muraközy László (2020): *A koreai rejtély – Remetéből világpolgár*. Akadémiai Kiadó. <https://doi.org/10.1556/9789634545682>

Sakong, I. – Koh, Y. (szerk.) (2010): *The Korean Economy: Six Decades of Growth and Development*. KDI Working Paper, Korea Development Institute. https://www.kdi.re.kr/kdi_eng/pub/11571/The_Korean_Economy:_Six_Decades_of_Growth_and_Development. Letöltés ideje: 2022. március 7.